

Ми вважаємо, що запобіганню становлення агресивності як особистісної риси сприятиме формування якостей, які є альтернативою агресивності, зокрема – толерантності.

Таким чином, метою нашої статті є розкриття поняття толерантності з огляду її ціннісного змісту у протиставленні агресивним проявам.

Діапазон інтерпретації толерантності у сучасній науці є досить розгалуженим (її розглядають як етико-філософську категорію, соціальну цінність, принцип людських взаємовідносин, соціально-культурний феномен, метод соціально-політичних рішень, правову потребу, особистісну якість), а тому конкретизуємо термінологічний зміст поняття, який є ключовим в наших дослідженнях. На підставі представлених у науковій літературі значень ми розгуляємо толерантність як повагу та визнання рівності, відмову від домінування і насильства, визнання багатоманітності людської культури, норм, вірувань і відмову від зведення цієї багатоманітності до якогось одного бачення.

За Д.Леонтьєвим, основним змістом поняття толерантності є позиція «визнання інших цінностей, поглядів, звичаїв як рівноправних зі звичними «своїми» цінностями, поглядами, звичаями, не зважаючи на ступінь згоди з ними» [5, с.9]. Таким чином, толерантність може мати вияв у нейтральному ставленні і не зводиться до любові, поваги й прийняття, але точно виключає ненависть, ворожнечу, презирство, агресію. Інтолерантність означає відмову від реальності, і, більше того, невизнання самостійного існування.

Виходячи із сутності толерантності вважаємо, що виховання особистості в душі толерантності сприятиме більш успішній соціалізації особистості, підвищенню ефективності міжкультурних комунікацій особистості, зменшенню агресії.

Для підтвердження даної гіпотези було проведено дослідження, метою якого було знаходження взаємозв'язків між толерантністю та агресією як особистісними рисами.

В опитуванні взяли участь підлітки 8-9 класів гімназії НПУ імені М.Драгоманова у кількості 48 осіб. Дослідницькими інструментами були обрані опитувальник Басса-Даркі (для визначення форм вияву агресії) та методика «Індекс толерантності» Г.Солдатової, О.Кравцової, О.Хухлаєва, Л.Шайгерової (для визначення таких аспектів толерантності як етнічна толерантність, соціальна толерантність і толерантність як риса особистості).

Кореляційний аналіз показників методик довів наявність ряду взаємозв'язків між ними. Зокрема, було виявлено, що загальний показник толерантності (методика Г.Солдатової та ін.) корелює з такими формами агресії (методика Басса-Даркі), як: вербальна агресія ($r=0,634$, при $p\leq 0,01$), роздратування ($r=0,532$, при $p\leq 0,05$), негативізм ($r=0,583$, при $p\leq 0,05$), образа ($r=0,599$, при $p\leq 0,05$). Значуще корелює соціальна толерантність з вербальною агресією ($r=0,587$, при $p\leq 0,05$) та образою ($r=0,622$, при $p\leq 0,01$), а толерантність як особистісна риса з підозрілістю ($r=0,544$, при $p\leq 0,05$) та негативізмом ($r=0,643$, при $p\leq 0,01$).

Отже, наше припущення щодо наявності взаємозв'язків між агресивністю та толерантністю знайшло своє часткове підтвердження, і формування толерантних рис особистості може сприяти зменшенню агресивних провів серед підлітків, а тим більше закріпленню неефективних конфліктних форм міжособистісної взаємодії.

Формуванню толерантності сприяють відкритість, свобода думки, совісті і переконань, усвідомлення того, що кожен може дотримуватись своїх переконань, визнаючи, водночас, таке саме право за іншими. Толерантність необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї та суспільстві в цілому. А тому, засади толерантності повинні стати основою сімейного, освітнього та громадського виховання.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмолов А.Г. *На пути к толерантному сознанию.* /А.Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2000. – 255с.
2. Байбаков А.М. *Толерантность как цель воспитания подростка.* [Електронний ресурс] www.borytko.nm.ru/papers/subject1/baybakov.
3. Бреслав Г.Э. *Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности: учеб. пособие.* Г.Э.Бреслав. – СПб.: Речь, 2004. – 137 с.
4. Бэрон Р., Ричардсон Д. *Агрессия.* – СПб.: Питер, 1997. – 356 с.
5. Леонтьев А. *К операционализации понятия толерантность // Вопросы психологии.* – 2009. – № 5. – С. 3-16.
6. *Психодиагностика толерантности личности.* Под. ред. Г.У.Солдатовой, Л.А.Шайгеровой. – М.: Смысл, 2008. – 172с.

Бровдій В. М.

ЗМІНИ СЕРЕДОВИЩА ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЖИВОЇ РЕЧОВИНИ

Сьогодні в біології загальноновизнаним є положення про рушійну і спрямовуючу роль природного добору в еволюції організмів, сформульоване та обґрунтоване Ч. Дарвіном. Проте, на наш погляд, першопричиною еволюційних змін організмів є зміни середовища життя організмів. Вони, як правило, є поступовими, повільними, хоча нерідко бувають і в формі катастроф та катаклізмів.

Середовище життя змінюється, насамперед, під дією сил космічного походження – інтенсивності випромінювання сонячного світла, проникнення в земну атмосферу космічного пилу, падання на Землю метеорної речовини, яка поступово збільшує її масу, грандіозні вулканічні процеси на планетах-гігантах та виверження на Землю вулканічної маси, проходження поблизу Землі чисельних комет, які спричинюють до метеорних дощів, падання на Землю астероїдів тощо.

За сучасними оцінками, маса Землі лише за одну добу збільшується не менше як на 100 тон за рахунок осідання на ній мікрометеоритів. Відомі випадки, коли в атмосферу Землі раптово вторгаються досить великі маси дрібнодисперсної космічної речовини, в результаті чого вона різко забруднюється. Космічний пил повільно осідає на обширних територіях земної кулі, змінюючи хімічний склад її поверхні.

Падіння на Землю великих метеоритів змінює середовище життя катастрофічно. Зауважимо, що кінетична енергія руху метеориту масою в одну тону при швидкості 40 км/сек дорівнює близько 100 млрд. Дж. Для метеорита масою 1000 тон ця енергія стає рівною енергії вибуху атомної бомби, скинутої на Хіросиму. При ударі великого метеориту по земній поверхні відбувається миттєве звільнення енергії його руху в формі вибуху і утворення кратера.

Перший крупний метеоритний кратер діаметром близько 1200 і глибиною 180 м знайдено в 1891 р. гірничим інженером Баррінджером в каньйоні Діявола (штат Арізона, США) [1]. Розраховано, що цей кратер утворений вибухом в 10 тисяч разів потужнішим, ніж вибух атомної бомби, скинутої над Хіросимію, і в 500 разів перевищує енергію землетрусу в Ашхабаді в 1998 р. Згодом знайдено чимало подібних і навіть грандіозніших кратерів.

Середовище змінюється і в результаті геологічних катаклізмів на нашій планеті: періодичних порушень швидкості обертання Землі, зміни нахилу площі орбіти, в результаті землетрусів, процесів гороутворення, підняття чи осідання суші, зміни магнітного поля Землі, під дією живої речовини і, особливо, в результаті практичної діяльності людини. Всі вони позначаються на хімічному складі земної поверхні та кліматі і є причиною локальних і глобальних змін у структурі живої речовини біосфери.

Зміни середовища є неперервними, але їх швидкість та інтенсивність різна у різних середовищах життя. Наприклад, в товщах Світового океану вони відбуваються повільно і їх живе населення еволюціонує також низькими темпами. Поверхня земної кори піддається безпосередньому впливу різноманітних космічних та антропогенних факторів і інтенсивно змінюється, нерідко у формі стрибка. Пригадайте різкі похолодіння клімату, або, так звані, «льодовикові періоди», які різко змінювали загальний вигляд поверхні Землі і її живе населення. Або потепління клімату, яке ми спостерігаємо сьогодні, що сприяє розширенню ареалу теплолюбних організмів (наприклад, богомолів в Україні).

Різноманітність умов середовища є основною причиною різноманітності форм життя. Це загальнобіологічна та еволюційна закономірність, адже живі організми вимушені пристосовуватись до змінених умов навколишнього середовища, а якщо вони не спроможні, то приречені на вимирання.

Викладене вище дозволило нам сформулювати та обґрунтувати ряд екологічних законів, зокрема, «Закон єдності живого і розмаїття його форм», «Закон опередаючої зміни середовища по відношенню до змін організмів», «Закон тісної залежності живої речовини від абіотичного середовища», «Закон перетворення шкідливих умов для існування живого на нейтральні і навіть необхідні та корисні» [2].

Зміни живого в процесі пристосованості до зміненого середовища відбуваються двома шляхами, які доповнюють один одного: через випадковість – мутації і закономірність – природний добір, тобто збереження пристосованіших і відмирання непристосованих. Тому будь-які різкі катастрофічні зміни середовища спочатку призводять до зниження різноманітності живого, але згодом – до інтенсивних процесів формоутворення, тобто до стрибкоподібних змін живої матерії.

Підтвердимо ці положення документальними даними. Експериментальні дані свідчать про те, що 79,5% культур бактерій, які були виділені з донних відкладів озера – Ісик-куль, що розташоване в урановій геохімічній провінції, виявилися стійкими при наявності у них ацетату урацилу 20 мг-л, тоді як штами аналогічних бактерій з Підмосков'я в цих умовах проявили стійкість лише 20,2% [3]. Результати експерименту свідчать про здатність живого змінюватись в процесі адаптаціогенезу на основі мутацій і природного добору. Мутагенні процеси безперервно наповнюють середовище новими формами, а природний добір відбирає і підтверджує право на існування окремих форм у зміненому середовищі. При цьому саме середовище ініціює процеси мутагенезу, воно і відбирає із мутованого матеріалу лише ті форми, що відповідають його вимогам (яскравий приклад спрямованого добору).

В екології відомий принцип катастрофічного поштовху. Він постулює істину, що глобальна природна чи антропогенна катастрофа (зближення Землі з іншим крупним космічним тілом, зіткнення з астероїдом, забруднення атмосфери двоокисом карбону, різка зміна клімату, збіднення біоти тощо), як правило, призводить до істотних еволюційних зрушень, які можуть стати відносно прогресивними для природи (стимулюють до адаптивних змін організмів у нових умовах), хоча вони можуть виявитися згубними для існування окремих видів, надвидових систематичних груп та життя людини.

Принцип катастрофічного поштовху підтверджує дію відомого в екології принципу безперервності і перервності в еволюції [4], який наголошує на тому, що процес еволюційного розвитку організмів закономірно переривається фазами бурхливого розвитку і вимирання, практично без перехідних (випокних) форм, обумовлених впливом факторів навколишнього середовища.

Отже, зміни навколишнього середовища є важливим вихідним фактором еволюції організмів та їх природних груп.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковтун И.Н. *И отторгались звёзды от неба и падали...* И.Н. Ковтун. – К.: Наукова думка, 1990. – 156 с..
2. Бровдій В.М., Гаца О.О. *Законы экологии* В.М. Бровдій, О.О. Гаца. – К.: Освіта України, 2007. – 378 с.
3. Громов Б.В., Павленко Г.В. *Экология бактерий* Б.В. Громов, Г.В.Павленко. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1989. – 247 с.
4. Реймерс Н.Ф. *Экология. Теории, законы, правила, принципы* Н.Ф. Реймерс. – М.: Просвещение, 1994. – 362 с.

УДК 114

Березінець І.В.

Г. ЧЕЛПАНОВ: ПРОБЛЕМА ПРОСТОРУ ЯК НАРІЖНЕ ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ

В статтє рєчь идєт об особенностях и методах познания пространства в отечественной философской традиции конца XIX – начала XX вв., точнее в творческом наследии известного психолога Г. Челпанова.

Проблема пізнання простору хвилювала людство з давніх здавен. Кожна епоха вносила свій погляд у розробку цієї проблеми, бо вважала її однією з основних. «Від зміни точок зору (на основну проблему) відбувається корінний переворот в різних галузях науки; зміна поглядів тягне за собою необхідність перегляду цілого ряду питань та виправлення загальноприйнятих поглядів» [3, с.1].